

SCULPTURI ÎN TIMIȘOARA SECOLULUI AL XIX-LEA PÂNĂ LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Elena Miklósik

Orașul Timișoara, considerată cetate până după mijlocul secolului al XIX-lea, nu a dispus de prea mult spațiu liber pentru construcții noi. Edificiile noi se înălțau îndeobște pe locul celor vechi, dărâmate, care au fost refăcute și supraetajate ulterior. Piețele orașului au servit ca foruri cu rol administrativ, militar sau religios, deseori au fost *stricto sensu* piață: pentru vânzarea sau schimbul produselor și al informațiilor, loc de întâlnire a diferitelor populații (a locuitorilor din cetate cu cei veniți din afara ei).

Mult timp, până către mijlocul secolului al XVIII-lea, cetatea a îndeplinit funcția de apărare a ținutului din jurul ei, adesea a oferit loc de refugiu pentru populația amenințată de diverse atacuri. Poate acesta constituie unul dintre motivele care ar putea explica lipsa unor monumente, sculpturi de for public, în piețele centrale ale urbei¹. Lipsa materiei prime din împrejurimile orașului de câmpie – a pietrei în special – ar constitui un alt motiv pentru care nici cioplitori în piatră și nici sculptori nu s-au stabilit în număr mare în această zonă².

Prima sculptură “de interes public” a fost statuia Sfântului Ioan de Nepomuk³, a cărei existență este atestată deja în anul 1722 în piața primăriei (germane)⁴. Deși cultul acestui episcop (beatificat în 1721 și sanctificat apoi în 1729) a fost importat în ținuturile bănățene, de către funcționarii colonizați din Moravia, trebuie descoperită o

¹ Dominația Semilunii în această regiune timp de un secol și jumătate poate a avut și ea o influență: credința islamică interzicea executarea unui chip cioplit spre a fi adorat. Această subordonare politică a survenit tocmai în perioada barocă, atunci, când în majoritatea statelor apusene monumentele închinare virtuților se simbolizau/materializau prin personajele unor sfinți agreeți de Contrareformă.

² Petri, Anton Peter, *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Marquartstein, 1992 și Berkeszi, István, *Temesvári művészek în: Történelmi és Régészeti Értesítő*, Temesvár, 1909. Autorii atestă prezența lor sporadică în oraș doar începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

³ Statuie votivă, ea a apărut în urma trecerii unui val de molime, a fost ridicată de credincioși în fața bisericii catolice aflată în vecinătatea primăriei.

⁴ Opreș, Mihai, *Timișoara. Mica monografie urbanistică*; Buc., 1987, p. 42 aprobă existența acesteia (menționată și de monografia lui Preyer) însă menționează că: “statuia nu apare indicată în acest loc pe nici unul dintre planurile orașului!”

legătură mai directă (decât cea a funcționarilor din clădirea primăriei) existentă dintre statuia ridicată de asociația – purtând numele omonim – și biserica ordinului piarist care se înălța înspre vest, în aceeași piață.

Importate în cetate, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea au apărut încă două monumente de for public: Statuia (grupul statuar închinat) Sfintei Treimi și Statuia (grupul statuar al) Mariei, cunoscută și sub denumirea de Monumentul Sfântului Ioan de Nepomuk. Opere ale unor artiști uitați, sau foarte puțin cunoscuți, ele au fost comandate în capitala austriacă și au parcurs un lung drum, sosind pe valurile fluviilor și râurilor care udau câmpiile din regiunea noastră. În amintitul veac lor li se alăturau acele cruci și icoane făcătoare de minuni, mult mai modeste, de factură locală, care vegheau pe locul fostelor biserici dărmate, arse, părăsite sau în zonele unde cândva locuitorii au întrezărit manifestarea milosteniei, a minunii divine în cazurile excepționale⁵.

După ridicarea unor monumente orașul mai și uita de existența acestora. Astfel în anul 1790 Episcopia romano-catolică a Cenadului a cerut magistraturii orașului Timișoara restaurarea Statuii Sfintei Treimi, care a ajuns în stare de ruină și constituia chiar un pericol pentru trecători⁶.

Primul monument destinat unor muritori a fost ridicat în piața primăriei la mijlocul secolului al XIX-lea. Piatra de temelie a fost așezată chiar de comanditarul-donator al acestuia, însuși împăratul Franz Joseph I., la 15 iunie 1852. La 17 ianuarie anul următor statuia a fost deja sfințită. Ea nu a fost agreată unanim de către cetățenii urbei. Monumentul a fost ridicat în cinstea acelor ostași viteji ai armatei imperiale care, în frunte cu generalul baron Georg Rukavina, au apărat cetatea Timișoarei de atacurile armatei maghiare asediatoare în anul 1849 timp de 107 zile. Din acest motiv a fost denumit Monumentul Fidelității sau Monumentul Rukavina de către austrieci. Cei care după anul 1849 s-au găsit de partea celor învinși, majoritatea locuitorilor Timișoarei (indiferent de naționalitate), vorbeau doar de “Monumentul Rușinii” sau de “Monumentul Austriei”.

Proiectul a fost semnat de arhitectul și “meșterul cioplitor” (Steinmetzmeister) praghez, Josef Andreas Kranner (1801-1871). Realizator a fost sculptorul vienez Joseph Calasanza Max (1804-1855), care a activat la Praga. Nu a fost o întâlnire pur întâmplătoare. Cei doi au mai realizat și alte sculpturi de acest gen în colaborare. Un

---

⁵ Astfel este semnalată “icoana” Sfintei Maria (probabil la început pictată, mai apoi sculptată) în presupusul loc al execuției lui Gheoghe Doja, încă din timpul evului mediu. Prezența ei, explicată prin dăinuirea legendei – conform căreia Sfânta Fecioară ar fi apărut pe nori în timpul supliciuului – a fost aproape continuă: figuri cioplite din lemn au fost înlocuite de sculpturi din piatră până ce a fost comandată lucrarea de marmură cunoscută azi.

⁶ *Arhivele Naț. Rom. Dir. Timișoara*, Fondul Primăriei Mun. Timișoara, “Cererea” din anul 1790, dos. 15.

monument pentru orașul Praga a fost lucrat chiar în 1850, în perioada cât au colaborat la realizarea celui din Timișoara (1849-1852).

Concepția grupului statuar nu a fost una nouă. În 1818, pentru Berlin s-a comandat Monumentul Kreuzberg, dedicat eliberării prusacilor de sub invazia trupelor napoleoniene. S-a cerut să fie un monument “național”, “monarhic”, “popular”, “împunător” și... ieftin. Rezultatul a fost un colos din fier, în formă de turn (o catedrală), în stilul neogotic, de 19 metri înălțime, ornat cu 6 sculpturi, care personificau Spiritele luptei. La proiectarea și la executarea lucrării au colaborat (pe rând) patru artiști de seamă, ultima sculptură fiind terminată abia în anul 1826.

Inspirat de Monumentul Kreuzberg a prins contur și cel destinat orașului nostru: un turn de cetate în stil neogotic (considerat a fi stilul istoric german), realizat din gresie, având 18 metri înălțime, cu mai multe sculpturi simbolice. Simbol este chiar și “construcția” turnului, ea reprezintă fortăreața Timișoara necucerită, deasupra zidurilor ei, sub baldachin, stă ținând în mână cheile cetății o figură feminină: *Fidelitatea*⁷. Pe baldachin au fost reprezentate semnele heraldice ale împăratului iar pe latura din față, sub statuie putea fi citit textul : “*Franz Joseph der Erste/ den heldenmütigen Vertheidigern/ der Festung Temesvár/ im Jahre 1849*”. Personajul central a fost înconjurat de virtuțile (atributele) soldatului austriac, reprezentate de câte o figură masculină îmbrăcată în armură medievală: *Onoarea, Obediența, Vigilența și Sacrificiul*. Cavalerii sunt gata de luptă pentru a apăra doamna situată la registrul superior de atacurile monștrilor aflați la nivelul cel mai de jos al monumentului. Aceste animale imagineare simbolizau *păcatele* omniprezente, care oricând puteau slăbi forța acelor luptători care uitau de virtuțile enumerate. “Monștrii fioroși” – nu se știe din ce cauză – au fost sculptați destul de micuți, păreau a fi niște câini culcați pe lângă ziduri. Opinia publică însă “a citit” simbolurile altfel; pentru timișoreni cavalerii în mod evident au fost soldații imperiali, aceștia apărau figura centrală, a Austriei, de revoluționarii maghiari, adică de fiare. Nemulțumirea inițială – mutarea Statuiei Sfântului Ioan de Nepomuk din fața primăriei, pentru a elibera piața destinată a găzdui noul monument⁸ – s-a transformat în umilință, apoi în revoltă. Statuia a fost de mai multe ori murdărită cu vopsea și ciuntită, în ciuda faptului că pe timpul nopții a fost păzită de gărzii înarmate⁹.

⁷ Silueta feminină, redată în costume de epocă, a fost interpretată de locuitorii orașului drept personificarea Austriei, astfel și monumentul a fost denumit la fel.

⁸ Documentul semnat de episcopul de Cenad, Csajághy Alexander, la 20 febr. 1853 cu ocazia mutării statuii vechi din “*foro principali in vicina domus civica ab anno 1756 existens ob rectum in eadem foro... movit ad portam acis Trasylvanicum dictam, ut fundamentalem lapidem statua B.M.V. benedicendo imponeret*” menționează și detaliile așezării pietrei de temelii a noului monument cu întregul protocol urmat. A. N. R.D.T. F. Primăria Timișoara, 1857, dos. 70, f.1-2.

⁹ “... azi noapte au fost îndepărtați prin forță câinii râioși de pe Statuia Rușinii aflată în Parade-Platz...”, citează cu satisfacție nedisimulată la 25 iunie 1874 reporterul ziarului *Temesi Lapok*.

În urma unei astfel de distrugerii, în toamna anului 1885, Consiliul orășenesc a hotărât îndepărtarea definitivă a monștrilor de pe monument și restaurarea completă a acestuia¹⁰.

Soartă foarte apropiată de Monumentul Rukavina din Timișoara a avut o donație imperială de aceeași factură de la Buda. Comandată într-o formă asemănătoare, agreată de comanditar – un turn de cetate, sub baldachinul căruia îngerii încoroneau un soldat muribund, străjuit de virtuțile soldaților (ca la cel din Timișoara) – a fost ridicată în cinstea generalului austriac Heinrich Hentzi, căzut la asediul cetății Buda în mai 1849¹¹. Istoria trăită de turnul Hentzi aproape că se suprapune cu soarta omologului său timișorean, doar că agresiunile suferite de el până la mutare au fost mai grave.

În vara anului 1853 generalul austriac Garbieri a făcut o trecere în revistă a monumentelor din orașul Timișoara (doar din interiorul cetății), le-a localizat și le-a descris în limba germană iar inscripțiile latine ale acestora le-a copiat¹². Cu toate descrierile inscripțiilor găsite în oraș (aflate pe porțile de intrare sau pe clădirea Comandamentului militar, unde a înnoptat împăratul cu ocazia primei sale vizite) și menționând și stela funerară a căpitanului de geniu Simonovits, căzut la asediul din 1849, în documentul remis consiliului orășenesc el semnalează doar 6 puncte importante. Nu pomeneste de inscripția latină aflată pe fațada primăriei¹³, care avea în partea ei centrală simbolul orașului, redat în relief, aidoma sigiliului folosit de magistratura germană încă din anii 1718¹⁴. Nu inventariază cele trei statui votive ridicate în secolul al XVIII-lea și nu descrie nici piramida cu trei laturi, purtând în vârf o cruce impozantă, plasată în afara Porții Transilvănene în amintirea fostei biserici franciscane, Sfânta Ecaterina¹⁵, demolată odată cu construirea zidurilor cetății austriece, la mijlocul secolului al XVIII-lea.

¹⁰ Forma inițială a compoziției ni s-a păstrat doar într-o gravură a cărții editate la data dezvelirii ei: *Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1853* (Timișoara).

¹¹ Și în acest caz opera sculpturală a fost rezultatul activității unui arhitect, W. P. E. Sprenger și a sculptorilor Franz Bauer și Hans Gasser. Szatmári Gizella, *A Hentzi-emlékmű* (Monumentul Hentzi), în *Történelem-Kép* (Istorie-Imagine), catalog de expoziție, Budapesta, 2000, p. 686.

¹² A.N.R.D.T., Primăria Mun. Timișoara, 1853, dos. 71

¹³ Conform proceselor verbale întomite între anii 1718-1757, prima ședință în palatul nou al primăriei s-a ținut la 15 febr. 1735; inscripția, probabil, a fost montată pe fațadă în decursul anului precedent. În 1907 consiliul orășenesc a hotărât îndepărtarea ei odată cu aducerea la nivel a fațadei casei alăturate, cumpărate pentru nevoile primăriei. *Városi Közlöny* (Monitorul Orașului), nr. 12, 1906, p.387, care publică și inscripția latină.

¹⁴ "Sigiliul" de pe fațadă este vizibil și astăzi, alături de alte două reliefuri care amintesc de existența cartierelor Palanca Mare și Palanca Mică.

¹⁵ Până spre anii 1930 se afla în zona din spatele clădirii Poștei Mari; în 1949 a fost avariata, apoi restaurată a fost mutată în repetate rânduri, în final a ajuns în cimitirul din Calea Lipovei.

În anul 1872, în urma unei comenzi oficiale venite din partea comitatului Timiș, a fost sculptată în placă de marmură “Vizita regelui Franz Joseph la Timișoara din anul 1872”. Urmând concepția clasicismului târziu, împletită cu o viziune alegorică foarte ușor descifrabilă, autorul lucrării, Ferenc Pál Kugler (1836-1875), un talentat tânăr sculptor, prietenul prefectului de Timiș, comemora în altorelief acea vizită regală din provincie care a urmărit dublul scop: de a ajuta regiunea distrusă de inundațiile de foarte mari proporții și de a anunța desființarea zonelor grănicerești. Placa de 1,58 cm lungime și 0,58 cm înălțime documenta primirea regelui de oficialitățile locale. În zona centrală, prefectul Zsigmond Ormós prezenta regelui naționalitățile comitatului – în stânga un român își dă mâna cu un maghiar, amândoi fiind binecuvântați de geniul Hungariei – iar în partea opusă plebea disperată cere ajutorul vizitatorului, reprezentat aproape frontal. Lucrarea, până după primul război mondial, a fost montată în galeria porții casei comitatului, după care dată a fost demontată și i s-a pierdut urma. O variantă în gips a ei s-a aflat mult timp în depozitele muzeului timișorean, dispărând fără urmă nu se știe când, probabil cu ocazia repetatelor mutări ale colecțiilor¹⁶. Deși nu a fost o realizare cu o valoare artistică deosebită, piesa făcea parte din șirul de lucrări încredințate promițătoarelor talente tinere provenite din interiorul hotarelor țării.

Valoare artistică prea mare nu avea nici statuia ridicată de oraș în cinstea comandantului militar general al orașului, baron Anton Scudier (1818-1900). Silueta militarului - în contrapost, cu mâna dreaptă sprijinită pe șold, îmbrăcat în uniformă - ridicată pe un soclu de marmură ușor supradimensionat, a fost așezată în mijlocul parcului plantat de el, lângă drumul ce ducea de la Poarta Petrovaradinului spre cartierul Iozefin, în vecinătatea fostului cimitir vechi. Scudier a fost un pasionat al grădinăritului, cu soldații aflați în subordinea sa a transformat în anii 60 ai secolului al XIX-lea zona de mlaștini într-un parc îngrijit, prevăzut cu bănci și lampioane, trimițând aici de două ori pe săptămână formația de muzică de fanfară, pentru burghezia orașului care își făcea promenada de duminică și organiza baluri, carnavaluri și concerte simfonice în aer liber. “Asociația pentru parcuri” vindea bilete la acțiunile concepute cu multă perspicacitate pentru întreținerea zonei verzi și probabil că tot ei au inițiat acțiunea de ridicarea a monumentului în mijlocul parcului denumit după baronul Scudier¹⁷.

Sculptura a fost una din cele realizate în serie în a doua parte a secolului în atelierele de la Viena aparținând armatei. Suma redusă adunată pentru ea a fost de ajuns doar pentru o lucrare turnată în fier de foarte tânărul sculptor vienez, Richard Kauffungen (1854-1942), aflat la începutul carierei sale /Foto nr. 4/. Aceasta, după ridicare, din când în când a fost vopsită, astfel obținând o suprafață asemănătoare cu lucrările turnate în bronz. Monumentul dezvelit cu mult fast în 1879 deja în 1885 a

¹⁶ A fost reprodusă în cartea publicată de Berkeszi I., *op. cit.*, p. 112.

¹⁷ Zona dinspre linia de tramvaie a Parcului Central de astăzi.

prezentat probleme serioase de conservare. La o întrunire a asociației a fost propusă invitarea unui specialist care “să-l consulte“, “să-l remetalizeze” până la primăvara următoare (probabil să-i asigure statuii un strat protector) deoarece petele de rugină îi confereau un aspect neplăcut¹⁸.

Sculptura a fost reînnoită de mai multe ori de-a lungul anilor. Distrugerea ei nu se datora timpului, ci vremurilor. În perioada mișcărilor din oraș, care au avut loc în toamna anului 1918, “omul de fier” a fost înlăturat cu ranga de pe soclu și răsturnat la baza acestuia¹⁹. Întrucât sculptura a constituit proprietatea orașului, au așteptat ca serviciul de sistematizare al urbei să dispună asupra ei. Orașul însă se confrunta cu probleme mai urgente în acele zile. Astfel statuia a zăcut mult timp în tufișurile parcului până când a fost ridicată și ...retopită. Odată cu dispariția ei a pierit și amintirea militarului grădinar, care a plantat oaza de verde a orașului și care, în repetate rânduri, a salvat populația orașului de inundațiile cumplite ale râului, pe atunci încă neîmblânzit.

În 1897, după marile “serbări milenare” din Ungaria, regele Franz Joseph a semnat un act prin care a permis să se ridice zece statui ale unor personalități istorice care au avut contribuții excepționale la mersul istoriei milenare a poporului maghiar. Comitetele se întreceau în a demonstra loialitatea lor față de domnitorul mărinimos: el trebuie înfățișat poporului, Majestatea lui trebuie să fie turnată în bronz în primul rând! Astfel au apărut în deceniul următor “falnicele statui istorice” ale împăratului veșnic tânăr, în uniforme militare.

Esteticienii timpului au început o propagandă serioasă pentru realizarea unor opere de artă de for public cu certă valoare. Au militat pentru alegerea personalităților istorice de marcă, pentru redarea unor portrete documentate, au recomandat studiul cronicilor și al frescelor străvechi. Au văzut prin această mișcare artistică o modalitate de a invoca în mod corect istoria, de a exploata istoria locală a așezărilor și întrezăreau posibilitatea de a ajuta tinerii artiști prin serioase comenzi sociale. La Timișoara s-a reluat vechea dorință de a închina o statuie ecvestră eroului luptelor antiotomane, lui lăncu de Hunedoara. Totodată consiliul orășenesc ar fi dorit să se plaseze în zona centrală și un bust al marelui pictor timișorean, devenit faimos la Londra, Karl Brocky. În acest sens s-a făcut și o cercetare, s-a propus și marcarea casei în care a locuit printr-o tablă comemorativă. Fanteziile au continuat până la începutul războiului mondial, au luat ființă diferite fundații care să strângă fondurile necesare comenzilor, dar personalitățile importante locale au primit puține monumente în urbe.

Mult mai repede a fost dezvelită statuia regelui Franz Joseph în Timișoara. Făcând parte din seria de statui imperiale (regale) ea a fost plasată în parcul Școlii de

---

¹⁸ Propunerea d-lui Kappusz F., președintele asociației în, *Délmagyarországi Lapok*, 27 nov. 1885.

¹⁹ *Délmagyarországi Közlöny*, 27 oct. 1918

cadeți din localitate (Spitalul Municipal de astăzi). În contrapost, purtând uniforma de general de cavalerie, cu mâna pe sabie, el a apărut în postura comandantului suprem al țării. Comanda a fost executată la turnătorile armatei din Viena, după modelul sculptorului academic Ede Hofman von Aspernburg (1847-?), din oțel de tun (foto nr. 5). Statuia de trei metri și jumătate a fost dezvelită – pe o mică movilă formată în mijlocul parcului întins pe 16 iugăre al școlii – odată cu sfințirea instituției, în data de 4 octombrie 1902. Atât de imensă părea figura în picioare, așezată pe soclul înalt, încât ziaristul care l-a zărit prima dată, impresionat de dimensiune a presupus că atinge chiar 5 metri²⁰.

Figura bunului și blândului rege/împărat domina piețele centrale ale marilor orașe din Austro-Ungaria. Majoritatea statuiilor foloseau aceeași schemă lipsită de conținut pentru ilustrarea figurii conducătorului iubit. Alături de el (separat plasat) au început să apară statuile soției regale, ale frumoasei Elisabeta, mai îngrijit lucrate, mult mai personalizate, unele adevărate compoziții cu valoare artistică.

Portretele pictate sau sculptate ale regelui s-au regăsit în toate interioarele oficiale. Deși consiliul orașului Timișoara poseda un portret-bust, sculptat, în sala de ședință, totuși încă în anul 1917, după decesul domnitorului a hotărât comandarea unei statui după modelul (macheta?) realizat de sculptorul Miklós Ligeti, artist cu care orașul a mai colaborat²¹. În acest sens, au și depus 3500 de coroane la Oficiul Ministerului Armatei²². Tot ei urmau să comande un monument și fostului primar timișorean, Carol Telbisz²³. Planurile lor au rămas în formă de propuneri, sfârșitul războiului a schimbat mult aspectul forurilor publice. Statuia “durată în oțel” a lui Franz Joseph a fost îndepărtată și retopită fără regrete. Studenții au atacat “Statuia Austriei” plasată în piața din fața primăriei, au uns figurile cu vopsea neagră, au atârnat de gâtul sculpturii feminine o pancartă cu chenar negru pe care au scris: Austria. Vandalizând sculptura în final au decapitat figura centrală. Scăpat de furia oarbă a populației, monumentul a mai rezistat câțiva ani în piața centrală, apoi în anul 1936 municipalitatea a hotărât demontarea lui. La insistențele consilierului Emil Grădinariu și a directorului muzeului, Ioachim Miloia, acesta a ajuns în cimitirul militar din Calea Lipovei; silueta zveltă, albă ridicându-se peste gardul cimitirului poate fi zărită de la distanță de curioși. Personajul feminin, decapitat, a fost (și este) adăpostit în curtea interioară a muzeului din localitate.

²⁰ Comentarii în ziarele locale *Temesvarer Zeitung* și *Délmagyarországi Közlöny*, 3, 4, 5 oct. 1902.

²¹ Prin această hotărâre în mod direct au recunoscut lipsa unei lucrări cu valoare artistică, implicit au deklasat monumentul ridicat în 1902.

²² *Városi Közlöny*, nr. 11-12, 1917, p.246.

²³ Ulterior măreștea comandă s-a materializat printr-un “mausoleu” (criptă) plasat în cimitirul orașului.

Majoritatea monumentelor din piețele orașului au avut o viață interesantă. Cele mai multe au fost “plimbate” în diferitele zone ale așezării. Unele au dispărut, fără să avem documente despre aspectul lor, altele au fost distruse lăsând în urma lor imagini gravate sau fotografiate.

Printre acele sculpturi care au rămas neatinse și neclintite la locurile unde au fost ridicate se numără și compoziția închinată filantropului Anton Sailer (1820-1904). Comerciantul bogat a susținut cu sume impresionante ridicarea și funcționarea unor instituții importante din oraș: a sprijinit Institutul elevilor surdo-muți, a donat bani pentru Azilul orășenesc, a participat la reconstruirea Spitalului de copii din Timișoara. În adunarea de la 5 mai 1904 consiliul orășenesc a hotărât ridicarea unei statui în fața Spitalului Asociației Crucea Albă, în cinstea donatorului generos, cetățean de onoare al orașului, încă în timpul vieții acestuia. Peste trei luni Sailer a decedat, însă tratativele cu sculptorul budapestan, Miklós Ligeti (1871-1944) au continuat.

Artistul și-a făcut studiile la Viena și la Paris, unde a fost puternic impresionat de lucrările lui August Rodin. Influența marelui creator se regăsește în lucrarea sa realizată în 1903: “Anonymus (Belae regis notarius)”, turnat în bronz la Budapesta. El a conceput Monumentul Sailer în forma unei compoziții care să reunească portretul omului de afaceri și personajele care populau instituțiile finanțate de acesta: copii orfani, mame tinere nemăritate. Materialele alese au fost bronzul pentru figurile umane și marmura pentru socluri, combinație des utilizată de artist.

Monumentul – purtând caracteristicile secesionului maghiar – a fost dezvelit în cadrul unor ample manifestații²⁴ în vara anului 1906, în locul stabilit de artistul deplasat în localitate, de comun acord cu inginerul și arhitectul șef al orașului. Și totuși... nici această sculptură nu a scăpat de aventurile ulterioare. Consiliul orășenesc în ședința din 30 ianuarie 1910 a propus restaurarea/refacerea compoziției deoarece, în vara anului precedent ȧiganii migratori au furat și au topit însemnate părți din ea²⁵. Turnarea figurilor din bronz a făcut-o tot Ligeti, care între timp fusese de mai multe ori în orașul de pe Bega ca organizator al Saloanelor Naționale de artă. A supravegheat personal și montarea lor în piațeta distrusă în decursul ultimului an, din cauza lucrărilor de construcții de la edificiul Liceului Piarist. Monumentul refăcut a rezistat intemperiilor, războaielor și a rămas la locul lui inițial, modest în micul parc aflat între fațadele orfelinatului și spitalului de copii, instituții patronate de Sailer. Poate înțelepciunea aleșilor urbei îi va împiedica pe viitor și pe “restauratorii” empirici să atenteze la integritatea lui!

În același ani a fost refăcută și Statuia Mariei din piațeta omonimă. Deși, în

---

²⁴ În luna mai turnările fiind terminate sculptorul a donat școlii superioare de fete grupul celor două orfane și muzeului timișorean gipsul personajului feminin central. Astăzi aceste piese nu se mai regăsesc în posesia instituțiilor amintite.

²⁵ *Délmagyarszági Közlöny*, 30 ian. 1910.

toamna anului 1877, călugărițele au înlocuit vechea sculptură²⁶ cu una nouă, comandată și adusă din München, în 1906 consiliul orășenesc a hotărât ridicarea unei statui mai mari, din marmură de Carrara (în locul celei din piatră) și așezarea acesteia în interiorul unei mici construcții, care să amintească de o capelă. Lucrările, pornite încă sub impresiile marilor manifestații milenare maghiare, au antrenat toată clasa de meseriași renumiți ai orașului. La licitația anunțată au participat: arhitecți (László Székely pentru partea de proiectare a arhitecturii), pietrari și sculptori (Kornél Tunner pentru realizarea lucrărilor de cioplire și construcție), lăcătuși (Ioan Vey pentru gard, candelabru și suportii de lumânări), grădinari (Franz Niemetz a promis aranjarea unui parc în jurul statuii), tinichigii etc. Figura elegant-sinuoasă a Mariei, purtând pruncul în stânga și sceptrul în dreapta, reprezentată în postura de Patrona Hungariae, a fost opera sculptorului budapestan Kiss György (1852-1916). Și acest artist a fost cunoscut pentru locuitorii orașului, în special pentru consilieri, datorită operelor sale destinate pentru palatul parlamentului din Budapesta și pentru catedrala din orașul Pécs. Format la academiile germane și italiene, sculptorul a renunțat la stilul rigid-monumental al figurilor, înlocuind acesta cu seria de sculpturi ornamentale plasate pe fațadele edificiilor (sau cu lucrări de sine stătătoare) apropiate privitorului, la care dominau volumele controlate, proporția și eleganța ținutei.

Ulterior artistul a mai lucrat și pentru Liceul Piarist din Timișoara încă patru sculpturi de sfinți, care astăzi sunt dispărute de pe clădire.

Nu au fost ridicate multe monumente de for public în decursul secolului al XIX-lea (până la primul război mondial) în orașul de pe Bega și nu toate cele dezvelite demonstau reale valori artistice. Autorii lor au dispus de sume relativ reduse pentru făurirea lor și rareori au dovedit că pot depăși condiția unui artist academic cuminte, bine instruit. Totuși, mutarea sau distrugerea unor monumente ale orașului, aproape de fiecare dată, a atras după sine protestul locuitorilor și al ziaristilor. Unele dintre monumentele – chiar mai modeste – realizate în mod reușit, fără popularizarea autorilor lor, în opinia publică au fost trecute drept lucrări ale unor personalități marcante ale lumii artistice. Astfel, corpusul crucii negre (din marmură și bronz) aflată în micul arc al Parcului Coronini, din Fabric, este atribuit aproape de toți istoricii locali sculptorului János Fadrusz, autorul statuii lui Matei Corvinul din orașul la Cluj. Într-adevăr este copia fidelă (deși diferă puțin dimensiunile) a unei „Răstigniri” semnate de renumitul artist. Doar că ea a fost realizată de priceputul sculptor local, Kornél Tunner în atelierul propriu în anul 1911²⁷. Banii au fost donați de credincioșii catolici ai zonei Fabricului cu ocazia înlocuirii vechii cruci din lemn, ce străjuia drumul din Cetate înspre Fabric.

²⁶ Nici aceasta foarte veche; statuia lucrată în gresie a fost așezată aici în 1865 înlocuind o alta ridicată prin anul 1835 tot din piatră.

²⁷ *Délmagyarország Közlöny*, 8 oct. 1911, p.4

Odată cu refacerea gardului aceasta a fost înlocuită prin îngrijita lucrare a meșterului timișorean.

Multe proiecte nu au mai putut fi realizate după izbucnirea primului război mondial²⁸. În arhiva orașului s-au păstrat documente care dezvăluie intențiile cetățenilor în privința ridicării unor monumente. Astfel, locuitorii catolici din Fabric au început strângerea de fonduri pentru o Statuie a Sfintei Treimi amplasată în Piața Coronini, în fața bisericii. Strădania lor a fost în zadar, chemarea reinnoită în anul 1923 pentru adunarea din nou a banilor nu a mai găsit donatori înstăriți. La fel, a rămas doar un vis comanda pentru o statuie a frumoasei și admiratei regine Elisabeta, care ar fi putut fi dezvelită cândva în piața primăriei, în locul Monumentului Militar²⁹. Fondurile adunate pentru traducerea în viață a propunerii încă mai existau în anul 1922. Cele mai mari fonduri s-au aflat însă la fundația statuilor podului Episcopilor (azi Mihai Viteazu). Înainte de război consiliul orașenesc a contactat deja cunoscutul sculptor Alajos Stróbl pentru proiectul celor patru statui de episcopi. Tratatările au fost întrerupte de război, apoi s-a renunțat la proiect, podul înalță și în prezent spre cer soclurile goale, destinate marilor figuri eclesiastice ale Episcopiei Cenadului.

Timpul zboară asupra monumentelor închinatelor personalităților și diferitelor momente istorice. Unele sunt scutite de devalorizarea „conținutului istoric”, altele își pierd însemnătatea treptat. Pentru momentul istoric evocat, se montează mici plăcuțe îndrumătoare și astfel creațiile mediocre pot fi salvate un timp de uitare, dar adevăratele opere de artă dăinuiesc și prin expresivitatea și frumusețea lor, ne aduc aminte de acele momente care se voiau comemorate prin ele.

---

²⁸ Nu putem regreta nerealizarea Statuiei Sacrificiului Ostășesc, a cărei machetă (din piatră artificială) a fost expusă în piața Operei în anul 1916 (prin grija femeilor din Organizația de Cruce Roșie locală) și a fost destinată exclusiv scopurilor caritabile. Vederile puse în circulație la data respectivă, păstrate doar câteva în colecții particulare, au urmărit strângerea de fonduri pentru soldații trimiși pe front. Lucrarea anostă a sculptorului János Istók a fost realizată pe plan local datorită strădaniilor artistului-profesor timișorean András Sipos. Berkeszi I., *Registrul de inventar general al muzeului*, poziția 5155.

²⁹ Comandă plănuită încă în 1906 de primarul Carol Telbisz, probabil urmând exemplul orașului Szeged.